

УДК: 330.322.011.

Айылчиева М.А.- улук окут.

Тавалдиев К.А. - улук окут.

Элетти көтөрүүдөгү чет элдик инвестициялардын ролу.

Мына рынок экономикасы да келди. Социализм менен курулуп бүтпөгөн коммунизмдин мезгили жөнүндө эстеликтер гана, жана да кээ бирөөлөрдө «коммунизмдин доорунда жашаган турбайбызбы» деген өкүнүч сезимдер калгандыр. Социализм доорунда мамлекет башында турган, чарбаны пландуу жүргүзүү өкүм сүргөн. Ал убакта канча жана кандай товарды өндүрүш керек экендигин, эл чарбасынын кайсы тармагын өөрчүтүш керектигин мамлекет гана чечип турчу.

Рынок бизди курчап турган дүйнө жүзүнө болгон мамилени өзгөртүүнү, рыноктун жаңы шарттарын түшүнүүнү, акыры бул рыноктук карым-катнаштарды өз жашоо турмушту жакшыртуу үчүн пайдаланууну талап кылат.

Кыргызстандын Өнүгүү, инвестициялар жана инновациялар боюнча борбордук агенттиги жана Өнүктүрүү фонду өлкөнүн айыл чарбасын жана айылдык тургундарды өнүктүрүү боюнча мамлекеттик стратегиялык программаны иш жүзүнө ашырууга киришишти. Долбордун максаты: Кол жетерлик каржылоо аркылуу агрардык тармактын өнүгүшүнө жана айыл тургундарынын жана дыйкан-фермердик чарбалардын жыргалчылыгын жогорулатууга жардам көрсөтүү.

Кыргыз Республикасынын Коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо агенствосу (АРИС) 2003-жылдын 15-октябрындагы Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы менен өз алдынча юридикалык жак катары мекеме түрүндө түзүлгөн.

Аристин уюштуруучулары КР Президентинин Администрациясы, КР айыл жана кыштактардын жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ассоциациясы жана «Коунтерпарт Шериктеш»- коомдук бирикмеси эсептелет.

АРИСтин миссиясы, же алдынала арналган аракетин

Кыргыз Республикасынын айыл коомчулугунда жана чакан шаарларында жакырчылыкты азайтууга (1):

- социалдык мобилизациялоо;
- адамзаттык жана техникалык потенциалды арттыруу;
- жергиликтүү деңгээлде социалдык жана экономикалык тейлөө кызматтарына жетишүүнү жакшыртуу жана кеңейтүү жолу менен;

мамлекеттик башкарууну (2) борборлоштурбоого:

- жергиликтүү өз алдынча башкарууну бекемдөө;
- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жарандык институттардын жана жергиликтүү мамлекеттик структуралардын потенциалын, жоопкерчилигин, отчеттуулугун жогорулатуу жолу менен жетишүү.

Стратегиялык максаттар жана милдеттери болуп:

- Жергиликтүү өнүгүүнүн орчундуу милдеттерин аныктоодо жана чечүүдө жер-гиликтүү коомчулуктарды тартуу жана социалдык мобилизациялоо;

- Жергиликтүү коомчулуктар тарабынан белгиленген өнүгүү максаттарына эф-фективдүү жана жоопкерчиликтүү жетишүүдө ТОС (территориялдык өз алдынча башкаруу), ӨЭУдун потенциалын жогорулатуу;
- Жергиликтүү коомчулуктар, ОМСУ, мамлекеттик, коомдук жана жекече өзүмдүк секторлор ортосундагы өнөктөштүк мамилелерди бекемдөө, чыңдоо;
- Айылдык жана шаардык инфраструктураны жакшыртууда чакан жана орто бизнести өнүктүрүүдө жергиликтүү демилгелерди колдоо;
- Турмуштук курч маанилүү тейлөө кызматтарына жетишүүнү жакшыртуу жана кеңейтүү.

Учурдагы ишмердикти жүргүзүү жана өнүгүү Долбоорлорун ийгиликтүү ишке ашырылышын камсыз кылуу үчүн АРИС жетиштүү түрдө бутакталган башкаруу структурасына ээ:

- Бишкекте орун алган борбордук офис;
- Бишкек, Чолпоната, Ош шаарларында тийиштүү офистер бар түндүк,чыгыш жана түштүк аймактык өкүлчүлүктөрү;
- 10 областтык офистер: Талас, Баткен, Нарын жана Ысыккөл областтарында бирден областтык офис; Ош, Жалалабат жана Чүй областтарында - экиден областтык офис;
- коомчулуктардын деңгээлинде иштөөчү жамааттарды өнүктүрүүнү колдоо боюнча 100 эксперт (ЖӨКЭ)

АРИС өзүнүн ишмердигин Байкоо Кеңешинин жалпы жетекчилиги жана кеземөлү астында жүзөгө ашырат, анын курамына мамлекеттик бийликтин борбордук структураларынын, жергиликтүү башкаруу органдарынын, коомдук жана жамааттык уюмдардын тең сандагы өкүлдөрү кирген.

Ал эми ишмердигине токтоло турган болсок;

Азыркы учурда АРИС КР өкмөтү, областтык жана райондук мамлекеттик структуралар, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары менен тыгыз кызматташтыкта, айылдык жана шаардык коомчулуктардын тикеден-тике катышуусу менен эки ири долбоорду жүзөгө ашырууда:

1. Жалпы бюджетти 15 млн. АКШ доллары менен Айылды инвестициялоо долбоору. Долбоор өнүгүүнүн Эл аралык Ассоциациясы (МАР) аркылуу Бүткүл Дүйнөлүк Банк тарабынан каржыланат. Ишке ашыруу мөөнөтү — 2004-2005 ж.
2. КР чакан шаарларынын инфраструктурасын жана потенциалын өнүктүрүү долбоору. Долбоор 15,5 млн. АКШ доллары өлчөмүндө МАР тарабынан каржыланат. Ишке ашыруу мөөнөтү — 2005-2006 ж. Бул долбоордун алкагында АРИС Кыргызстан-дын бардык шаарларынын аймагында иштейт.
3. Грант түрүндө 1 млн. АКШ доллары өлчөмүндө өнүгүүнүн Азия Банкы тарабынан каржыланган айыл калкын колдоо долбоору. Долбоор Ош жана Чүй областтарында ишке ашырылмачы.
4. Герман фонду тарабынан 8 млн. евро өлчөмүндө, анын ичинен 6 млн. евро ссуда (кредит) түрүндө, 2 млн. евро грант түрүндө каржыланган АИД/KFW долбоору. Долбоор АИДдин жол-жоболоруна ылайык Ош жана Жалалабат областтарынын территориясында ишке ашырылат. Жалпы бюджеттен 1 млн. го жакын евро инновациялык долбоорлорду ишке ашырууга багытталат (мисалы, энергиянын альтернативалык булактары).

5. Кыргызстандын бардык территориясында 2006-жылдын орто ченинен тартып «Кыргыз Республикасындагы бюджеттер аралык тескөөчү (фискалдык) реформаларды жүзөгө ашыруунун алкагында жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын потенциалын күчөтүү» долбоорунун ишке ашырылышы башталат.

Айылды инвестициялоо долбоору

Айылдык коомчулуктардын максаттарын жана жергиликтүү өнүктүрүүнүн орчундуу милдеттерине жетишүүгө кол кабыш кылуу үчүн 2003-жылдын августунда АРИС Айылды инвестициялоо долбоорун ишке ашырууга киришти (мындан ары АИД).

АИД максаты — кыргыз Республикасынын жергиликтүү коомчулугунун демил-гесинин негизинде айыл жергесиндеги жакырчылыкты азайтуу жана бийликти борборлоштурбоо.

АИД милдеттерине төмөндөгүлөр кирет

- Турмуштук курч маанилүү инфраструктуранын тейлөө кызматтарын кеңейтүү жана жакшыртуу;
- Айылдык жеке менчик ишканаларды өнүктүрүүнү колдоо;
- Жергиликтүү деңгээлдеги башкарууну жакшыртуу;
- Айылдын калкына, жарандык интситуттарга жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарына биргелешкен иш-аракеттеги жергиликтүү өнүктүрүүнүн орчундуу милдеттерин чечүү боюнча колкабыш кылуу.

Ал эми компоненттери болуп;

Социалдык мобилизациялоо жана потенциалды өнүктүрүү: маалымат, тернингдер, консультациялар, жаңы технологиялар, ТОС өнүктүрүү, жамааттык уюмдар, стратегиялык пландаштыруу, тажрыйба алмашуу сапарлары ж.б.

Айылдык инвестициялар — коомчулуктарды өнүктүрүү максаттарында техникалык жана финансылык жардам (инвестициялар).

Долбоорду башкаруу — АИД максаттарына жана милдеттерине жетүү боюнча иш - аракеттеринин натыйжаларынын мониторинги жана баалоосу. Талдоо, кайрадан ой жүгүртүп маани берүү жана тажрыйбаны жайылтуу болуп эсептелинет.

Ал эми финансылуу булактарына токтолсок;

Пилоттук иш чараларга Япониянын өкмөтү аркылуу 1 млн. 200 миң АКШ доллары көлөмүндөгү каражат бөлүнгөн. Ал эми негизги этапты ишке ашырууга Дүйнөлүк Банк, МАР аркылуу 15 млн. АКШ долларын бөлдү. Бардык финансылык каражаттар кайтарымсыз, башкача айтканда гранттык негизде берилет. АИД катышкан жергиликтүү коомчулуктун жана Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн салымы 3 млн. го жакын АКШ долларын, башкача айтканда тышкы инвестициялардын суммасынын 20% ын түзөт.

Аймактардын камтылышы, жергиликтүү структуралар, инвестициялар боюнча

АИДдин алкагында азыркы учурда 348 айылдык кеңеш камтылган, алардын курамына 1000 айыл кирет. Бул айылдардын территориясында 2 млн.дон ашуун адам жашайт. АРИС жакынкы эки жыл ичинде АИДдин алкагында өзүнүн ишмердигин Кыргызстандын бардык айылдык кеңештеринде жайылтууну пландаштырат, бул 471 муниципалитетти түзөт.

АИДде катышуу үчүн айылдык кеңештердин тандоосунун негизги критерийи болуп жакырчылык индекси эсептелет. АРИС КР Эмгек жана социалдык коргоо министрлигинен жакырчылык боюнча расмий маалыматтарды алат. Алынган маалыматтар жакырдык деңгээли боюнча ажырымдалат, эң жарды айылдык кеңештер долбоорго тартылат.

АИДде катышууга тандалып алынган жергиликтүү коомчулуктар, айыл калкынын санынан жана катышуу стажынан (жылынан), көз карандылыкта, төмөнкү схема боюнча калктын ар бир мүчөсүнө болгон эсепке ылайык каражат алышат:

Катышуу жылы	Сумма (сом)	Мисалы (калктын саны)
Биринчи жыл	100	5 000*100 = 500 000 сом
Экинчи жыл	150	5 000*150 = 750 000 сом
Үчүнчү жыл	200	5 000*200 = 1 000 000 сом
Төртүнчү жыл	150	5 000*150 = 750 000 сом
Жыйынтыгы:	600	3 000 000 сом

Ал эми АИДна мисал катары, Барпы айыл өкмөтүндөгү бир канча ийгиликтүү ишчараларды эске алсак болот.

«Төбөй айылына 1522 п/м полиэтилен трубасын таза суу үчүн тартуу» долбоору ишке ашкан. Долбоордун жалпы суммасы 528 773 сомду түзгөн. Аристин салымы-396001 сом. Жамааттын накталай акча салымы-44233 сом, жамааттын бекер салымы-88539 сомду түзгөн.

МДТнын лидери: Абдиламитова Ж. болгон.

Ал эми ушул эле айыл өкмөтүнө караштуу Комсомол айылында, «маданият үйүнө жаңы технологиялык билим берүү борборун уюштуруу» долбоору ишке ашкан. Долбоордун жалпы суммасы-367270 сомду түзгөн. АРИС тин салымы -277550 сом, жамааттын накталай акча салымы-59200 сом, жамааттын бекер эмгек салымы-30520 сомду түзгөн.

МДТ (микродолбоордук топтун): лидери: Эсенова М.

Дагы ушуга окшогон мисал ушул эле айыл өкмөткө караштуу Чокмор айылындагы «Б.Алыкулов атындагы орто мектебине компьютердик класс уюштуруу «долбоорунда байкалат.

Долбоордун жалпы суммасы 180 970 сомду түзгөн, АРИСтин салымы-136300 сом жамааттын накталай акча салымы -5378 сом, жамааттын бекер салымы-39292 сом.

МДТнын лидери: И.Анарбаев.

Мындай кичи долбоорлор бир эле айыл өкмөтүндө оңдоп саналат. Элет жерин көтөрүүдө, өзгөчө рынок шартында талап мындай долбоорлорго жогору. Ошондуктан элет жерине кеңири маалымат жетүү шарты аткарылса жана ар бир үй-бүлө таркатылуучу колдонмо материалдарга ээ болсо, каражаттарды насыя алуу жактары да жөнөкөйлөштүрүлүп, жеңилдетилсе элибиздин турмуш шарты мындан да жакшырмак.

Колдонулган адабияттар:

1. Лидер аял Абдиламитова Жибектин материалдык топтому.
2. Операционное руководство Проекта сельских инвестиций, АРИС.2003г.

«Менеджмент» Герчикова Н.Г. Москва 2003г.